

GENÇ MÜTEFEKKİRLER DERGİSİ
JOURNAL OF YOUNG INTELLECTUALS

e-ISSN: 2718-000X

Yıl: 4, Cilt: 4, Sayı: 1

Haziran-2023

MAKALE BİLGİLERİ

Ebü'l-Feth İbn Berhân'ın (ö. 518/1124) Mütevâtir ve Âhâd Yaklaşımı

Abū l-Faṭḥ Ibn Barhan's (d. 518/1124) Mutawātir and Āḥād Approach

YAZAR

Sedat YILDIRIM

Agri İbrahim Çeçen Üniv. İslami İlimler Fak.

Doç. Dr., sedat0483@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5758-8229

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 12.04.2023

Makale Kabul Tarihi: 20.05.2023

Sayfa Aralığı: 1-15

ÖZET

Dünden bugüne İslam medeniyeti, İslam'dan aldığı feyiz ve iştihakla yeryüzüne emsali olmayan bir ilim mirası bırakmıştır. Bunun yanında bu medeniyet İslam dininin inanç ve ibadet esaslarının bilinmesi, uygulanması ve anlatılması noktasında da kendisine has bir metodoloji geliştirmiş ve İslami ilimler için kaynağını Kur'ân ve Sünnet'ten alan, belli prensiplere dayanan ilim dalları oluşturmuştur. İlim hassasiyeti bulunan bir insanın bu gerçeği görmemesi mümkün değildir.

İslami ilimler için oluşturulan bu ilim dalları arasında kuşkusuz hadis metodolojisi önemli bir yere sahiptir. Nitekim geliştirilen hadis metodolojisi sayesinde Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait olan ve İslam'ın teoride ve pratikte bilinmesi açısından kilit nokta olan bilgilerin nesilden nesile korunarak aktarılması sağlanmıştır. Ancak söz konusu bilgilerin başta Mu'tezile gibi rasyonalist çevrelerce mütevâtir-âhâd şeklinde bir ayırımı tabi tutularak bu bilgilerin kısmen geçersiz sayıldığı da bilinmektedir.

Tarihi seyir içerisinde çözüm odaklı olmayan bu yaklaşımın -pratikte revaç bulmamasıyla birlikte- bazı İslam âlimleri üzerinde de etkili olduğu yadsınamaz. Bu etkide kalan âlimlerden biri de önemli Şâfiî âlimlerinden olan Ebü'l-Feth İbn Berhân'dır. Zira İbn Berhân da hadisleri mütevâtir-âhâd şeklinde iki kategoriye taksim etmiş; Mütevâtir haberlerin mutlak bir surette, âhâd haberlerin ise itikadi konular hariç ameli konularda dikkate alınabileceği yönünde bir görüş savunmuştur.

Öte yandan İbn Berhân hadis usulünün temel kavramlarından olan mütevâtir-âhâd haberler ile ilgili görüşünü aktarırken, kendisi gibi düşünmeyen ve bu iki kavram hakkında farklı perspektif ve düşüncelere de yer vermekte ve bu perspektif ve düşüncelerin tutarsız olduklarını ispatlamak için derin analizler yapmaktadır.

Çalışmamızda İbn Berhân'ın hayatı, ilmî şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgi verilecektir. Ayrıca İbn Berhân'ın mütevâtir-âhâd haberler eksenindeki görüş ve değerlendirmeleri irdelenerek sahip olduğu görüşün bağlayıcılığı ve arka planındaki etkenler bilimsel çerçevede tartışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Hadis, Mütevâtir, Âhâd, İslam Medeniyeti, Ebü'l-Feth İbn Berhân.

ABSTRACT

From past to today, with the enlightenment and passion it obtained from Islam, Islamic civilisation has left an unmatched heritage of knowledge to the humanity. Along with that, this civilisation has developed its unique methodology in terms of remembering, practising and teaching the Islamic belief and praying principles. Similarly, scientific fields that depend on certain principles rooting from the Qur'an and Sunnah have been formed for the Islamic sciences. It is not possible for one respecting science to ignore this fact.

Among these scientific fields formed for Islamic sciences, ḥadīth methodology, undoubtedly, has an important place. Indeed, with the developed ḥadīth methodology, the key information which belongs to the Prophet and is vital for learning Islam in theory and practice, has been preserved and transmitted from a generation to the next one. However, it is also known that this accumulation of knowledge was considered partly invalid being differentiated as mutawātir and āḥād by some rationalist circles, Mu'tazila being in the first place.

As part of the historical process, it cannot be denied that, though not being in demand practically, this approach which is not solution-oriented has been influential on certain Islamic scholars. One of these scholars under influence is Abū l-Faṭḥ Ibn Barhan, who is a remarkable Shāfi'ī scholar. This is because of the fact that Ibn Barhan categorised ḥadīth under two headings as mutawātir and āḥād; and he advocated the opinion that mutawātir narrations can be taken into consideration in an absolute manner and āḥād narrations can be taken into consideration in practical matters except for the theological ones.

On the other hand, while Ibn Barhan was reporting his opinion related to mutawātir and āḥād narrations, he gives place to different perspectives and ideas about these two concepts disagreeing with those of his, and he makes in-depth analyses to prove that these perspectives and ideas are not consistent.

This study presents information regarding Ibn Barhan's life, scholarly persona and works. Additionally, by scrutinizing Ibn Barhan's opinions and evaluations regarding mutawātir and āḥād narrations, the cohesiveness of his opinions and the background factors will be scientifically discussed.

Key Words: Ḥadīth, Mutawātir, Āḥād, Islamic civilisation, Abū l-Faṭḥ Ibn Barhan.

GİRİŞ

Hadisler İslami ilimlerin birçok alanında kaynak olarak kabul edilen önemli bir unsurdur. Ancak hadislerin tarihi seyir içerisinde mütevâtir-âhâd şeklinde ikiye ayrıldığı dikkatten kaçmamaktadır. Şöyle ki hadislerin, Mu'tezile vb. çizgideki kitleler tarafından bilgi değeri açısından belli sınıflara ayrıldığı görülmekte ve âhâd haberlerin zan bildirdiğinden delil olarak kabul edilemeyeceği görüşü ileri sürülmektedir (İbn Hazm: 1983, s. 1/113). Ancak bu yaklaşım ashâbu'l-hadis vb. düşünceye sahip olanlar tarafından eleştirilmiştir. Örneğin ashâbü'l-hadis çizgisinde olan Ebû Muzaffer Sem'ânî (öl. 489/1095); Kaderiyye, Mürcie, Hâricilerin bazı konularda bizzat âhâd hadislerle amel ettiklerini dolayısıyla âhâd hadis konusunda tutarsız davrandıklarını söylemekte ve Ehl-i Sünnet'in (itikadi-ameli konularda) sahih olan tüm rivayetler ile amel ettiğini ifade etmektedir. (Sem'ânî: 1996, s. 35-37).

Aslında iyi bir araştırma yapıldığında Ehl-i Sünnet kaynaklarında pratikte *âhâd haber ile amel edilmesi* hususunda bir problemin olmadığını söylemek mümkündür. Hatta Sünni itikat ekolünün kurucularından olan Ebü'l-Hasan el-Eş'arî (öl. 324/935-36) âhâd haberi, âdil bir râvinin yine âdil bir râviden Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ulaşmaya kadar muttasıl bir senedle nakledilen rivayet şeklinde tarif ettiği ve âhâd haberin zan ifade etmekle birlikte onunla amel edilmesi gerektiği yönünde bir görüş savunduğu bilinmektedir. Maturidi ekolü kurucularından olan Maturidi de (öl. 333/944) âhâd haberleri kastederek sahih olması durumunda delil kabul edileceğini söylemiştir. Bunun yanında İmâm Mâtûrîdî'nin itikâdî konularda âhâd haberi destekleyici delil olarak kabul ettiği görülmektedir. Yine Mutezilî kelamcılarında olan Kadı Abdulcebbar'ın (öl. 415/1025), âhâd haberin (ona göre beşten az ravî ile nakledilen türün) tevhid ve sıfatullah konuları dışındaki meselelerde belli şartlar çerçevesinde delil kabul ettiği gözlemlenmektedir. Eş'arî Kelamcılarında Razi'nin de (öl. 606/1210) benzer bir yaklaşıma sahip olduğu kaydedilmektedir (Alkan: 2022, s. 197-199).

Görüldüğü gibi ihtiyatla karşılanırsa da pratikte âhâd haberin genel olarak veya belli şartlar çerçevesinde hem ameli hem de itikadî hususlarda referans kabul edildiği bir gerçektir. Esasen akıl da izan da bunu gerektirir. Zira herhangi bir mevzuyla ilgili bir sözün söylendiği veya bir işin yapıldığı konusunda güvenilir bir güruhin verdiği haberin kabul edilmesi gayet makûl bir şeydir ki bu yaklaşımı zaten herkes benimsemektedir. Şöyle ki her insanın hem geçmiş hem de gündelik olaylarla ilgili sahip olduğu bu yaklaşım bir ihtimal nedeniyle devre dışı bırakılamaz. Aksi takdirde hiçbir karar ve merciin bir mesele hakkında hüküm vermesi mümkün olamaz; ayrıca ne birey ne de toplum düzeyinde bir düzen ve istikrar sağlanamaz.

Âhâd haber ile amel konusunda âlimlerin ashabü'l-hadisten farklı düşünmediği ancak inanç konularında aynı kanaati taşımadıkları görülmektedir. Mesela önemli Şâfiî fakihlerinden olan İbn Berhân inanç konularında âhâd haberlerin delil sayılmayacağı görüşünü savunmaktadır (İbn Berhân: 1984, 2/161-162). Fakat bu yaklaşımı dolaylı da olsa kendisi gibi Şâfiî mezhebinden olan Nevevî (öl. 676/1277) tarafından eleştirilmiştir (Nevevî: 1929, s. 18/130). Bu çalışmada İbn Berhan'ın mütevâtir ve âhâd hadisler hakkındaki görüş ve izahlarına yer verilerek onun bu konudaki eleştirel yaklaşımı, yine eleştirel bir yaklaşımla tartışılarak bilimsel tutarlılık bakımından analiz edilecektir.

1. İbn Berhan'ın (öl. 518/1124) Hayatı ve İlmi Kişiliği

Adı Ebü'l-Feth Ahmed b. Ali b. Berhân'dır. Kendisinden Ne'âl İbn Beter gibi âlimler hadis rivayetinde bulunmuşlardır (Zehebî: 1985, s. 19/456-457). Ebü'l-Feth İbn Berhân el-Bağdadî'nin 479/1087 yılında Bağdat'ta doğduğu hususunda çoğunluğun benimsediği bir görüş bulunmaktadır. İbn Berhan fakîh ve usûlî gibi vasıflarla da anılmıştır. Ayrıca İbn Berhân, mensup olduğu mezhep dolayısıyla "el-Fakîhu'ş-Şâfiî" olarak anılırken bir de itikâdi mezhebi dolayısıyla "el-Eş'arî" olarak da anıldığı ifade edilmiştir. İbn Berhân isminin "Burhân" olarak (hatalı) okunması ihtimaline binaen ba (ب) harfinin fethalı olduğu belirtilmiştir. Nitekim bazı kaynaklar İbn Berhân'ı, İbn Burhân olarak zikrederek ismini yanlış naklettikleri (Ölmez: 2021, s. 20, 23) görülmektedir.

İbn Berhân'ın duyduğu her şeyi ezberleyecek kadar hafızasının iyi olduğu, ilim talebine karşı şiddetli hırsı ve istikrarı ile bilindiği ve ilim ile meşguliyeti, hıfzı, tahkiki, sorunların çözümü ve manaların çıkarımı gibi hususlarda darb-ı meselle anıldığı söylenmiştir (Ölmez: 2021, s. 35).

İbn Berhân'ın ilim ehli veya varlıklı olan bir aileden gelmemekle birlikte, elit bir aileden olmamasına rağmen günümüzün üniversitesi konumunda olan Nizâmiye'de eğitim görmesi ve bilahare orada müderris olması önemli bir husustur. İlk eğitiminden sonra Hanbelî fikhını İbn Akîl'den almış ve daha sonra Şâfiî mezhebine geçerek ilmî hayatını Şâfiî âlimlerin yanında devam ettirdiği tespit edilmiştir (Ölmez: 2021, s. 33-34).

Öte yandan İbn Berhân, Bağdat'ta yaşamış ve dönemin ünlü Eş'arî ve Şâfiî âlimlerinden dersler almıştır. Dolayısıyla İbn Berhân'ın iki usûl geleneğini yakından tanıdığı yorumunu yapmanın mümkün olduğu belirtilmiştir (Ölmez: 2021, s. 36).

İbn Berhân, genç yaşta vefat etmesine rağmen usûl-i fıkıhla ilgili altı tane eser telif etmiştir. Söz konusu eserler *el-Vecîz*, *el-Evsat*, *el-Basît*, *et-Ta'ciz*, *el-Vasît*, *el-Vusûl ile'l-usûl*

şeklindedir. Çeşitli alanlarda verdiği derslerle birçok talebe yetiştirmiştir. İbn Berhân'ın, sonraki dönem âlimlerini etkilediği tespit edilmiştir. İbn Berhân genel kabule göre 518/1124 tarihinde Bağdat'ta vefât etmiştir (Ölmez: 2021, s. 36).

2. İbn Berhân'ın Bazı Hadis Konuları Hakkındaki Görüşleri

2.a. Mütevâtir Haber

İbn Berhân, mütevâtir haberin bilgi ifade ettiği görüşünü savunur. Bununla birlikte Sümenî gibi batıl fırkaların mütevâtir haberi dikkate almadıklarını belirtmiştir. İbn Berhân bir insanın doğmadan önce semanın ve yaratılmadan önce yeryüzünün var olduğunu, geçmiş nesil, topluluk ve şehirlerin varlığını bildiğini, bunu bilmenin ise ancak tevatüren gelen haberler ile mümkün olacağını, Sümenîlerin ise bunu kabul etmeleri durumunda mezheplerini terketmiş olacaklarını, aksi takdirde Sûfestâiyye'ye ve cehalet ehline uymuş olacaklarını ifade etmiştir (İbn Berhân: 1984, s. 2/139-140).

İbn Berhân devamla Sümenîlerin, bir kişinin kendi başına bir haber verdiğiğinde bunun bilgi ifade etmediği, dolayısıyla birçok bireyin bir araya gelerek verdikleri haberin de bir bilgi ifade etmemesi gerektiği, aksi takdirde yalan söyleme ihtimali bulunan her bireyin bir araya gelip haber verdiklerinde doğru söyleyen sadıklar olarak vasıf değiştirmeleri gerektiği yönünde bir görüşe sahip olduklarını, bunun da hatalı bir yaklaşım olduğunu söyleyerek mütevâtir haberleri reddettikleri hususunda bilgi vermektedir (İbn Berhân: 1984, s. 2/140-141).

Daha sonra İbn Berhan bu tezin yanlış olduğunu tartışmaktadır. Şöyle ki İbn Berhân, Sümenîlerin bu mülahazalarının gerçeği yansıtmadığını, yalandan ibaret olduğunu belirttikten sonra mevzuyu aklî bir yaklaşımla ele alarak şöyle bir misal vermektedir: Bir kişi yalnız başına bir taşı kaldıramaz. Fakat birçok kişi söz konusu ağır taşı kaldırabilir. İbn Berhân, Sümenîlerin teorik bir yaklaşımla mütevâtir haberi reddettiklerinin de ayrıca altını çizer (İbn Berhân: 1984, s. 2/140-141).

İbn Berhan devamla mütevâtir haberin ifade ettiği bilginin zaruri/kesin bir bilgi (Mübârekpûrî: 1984, 1/183) niteliğinde olduğunu, buna karşın bazı kişilerin bu bilginin nazarî olduğunu iddia ettiklerini belirtir. Daha sonra İbn Berhân, mütevâtir haberin nazari bilgiden farklı olduğu hususunun daha iyi anlaşılması için konuyu mantıksal çerçevede ele alarak, nazari bilgi ile nazar arasında aklî bir bağlantının bulunduğunu, bazı önermelerden oluşan bir misal ile izah eder. Misal, âlemin hâdis olması ile ilgilidir. Şöyle ki âlemin öncesinde bir hâdis (sonradan

varolma) yoktur. Kendisinden önce hâdislik olmayan şey, hâdistir. O hâlde âlem de hâdistir (İbn Berhân: 1984, s. 2/140-141).

Ancak mütevâtir haberlerin böyle olmadığını belirtir. Şöyle ki mütevâtir haberlerin, haber verenler ile kaim olan mana ve arazlar olduğunu, bu haberlerin ifade ettiği mananın ise haberleri işiten kişide vücud bulan bir olgu olduğunu belirtir. Öyleyse bir arazın (mütevâtir haberin manası) bulunduğu mahalın (haber verenler), başka bir arazın bulunduğu mahal (işitenler) ile bağlantılı olması, söz konusu bilginin nazârî değil zarurî olduğunu gösterir (İbn Berhân: 1984, s. 2/140-141). Çünkü bu hususun idrak edilmesi için bir araştırmaya gerek yoktur ve akli bir yaklaşıma da ihtiyaç duyulmamaktadır. Öyleyse mütevâtir haberin zarurî bilgi ifade etmesi gerekmektedir. Böylece İbn Berhân, mütevâtir haberin zaruri bilgi ifade ettiğini söyleyerek herhangi bir araştırmaya gerek duyulmadan bu bilginin direkt kabul edilmesine işarette bulunmuştur.

Bu bilgilerin yanı sıra İbn Berhân, mütevâtir haberin bilgi ifade etmesi için ravîler arasında masum imamın bulunmasının gerekli olduğu yönünde bir görüşe sahip olan Rafizîleri de (Şîa'yı) eleştirerek bu görüşü reddeder (İbn Berhân: 1984, s. 2/140-141).

Yukarıda bahsi geçen Sümenîyye ifadesi (Hindistan'da bulunan) Somnât şehrine nispetle kullanılmıştır. Sümenîler putlara tapan ve tenasüh inancına sahip olan bir topluluğun adıdır. (Îcî: 1997, s. 1/130).

Sûfestâiyye ise sözlükte “zeki, mâhir” anlamına gelen sofist (sophistes) kelimesine mensubiyet ifade eden sûfestâiyye, literatüre Yunanca'dan geçmiştir. Sûfestâiyye şeklinde de ifade edilmektedir. Sofist kelimesi aslında olumlu bir anlama sahipken felsefede zamanla yanıltıcı sözler kullanarak muhatabı aldatmayı ve küçük düşürmeyi sanat edinenler şeklinde olumsuz içerikli bir terim olarak kullanılmıştır. Kuruntu, inanç veya şüpheye dayalı gördükleri için âlemde doğru ve geçerli bilgi elde etmenin mümkün olmadığı görüşüne sahip olan Sûfestâiyye kelâm kitaplarında İnâdiyye, İndiyye ve Lâedriyye olmak üzere üç grup halinde tanıtılmıştır. Emiroğlu: 2009, s. 37/468-469).

Öte yandan İbn Berhân, mütevâtir haberin bilgi değeri ile ilgili farklı görüş ve cevaplara da ayrıca yer verir (İbn Berhân: 1984, s. 2/142-147). Fakat tartışmaların tamamını zikretmek çalışmanın sınırları bakımından uygun düşmediğinden sadece İbn Berhan'ın mütevâtir görüşü ile ilişkili olan bilgilere yer vermekle yetiniyoruz.

İbn Berhan'ın, Mütevâtir haberin bilgi değeri ile ilgili bu görüşü onun ehl-i hadis ile aynı çizgide olduğunu göstermektedir. Zira Ebû Bekir İbn Arabî (öl. 543/1148) (İbn Arabî: 2007, s. 1/349), Süyûtî (öl. 911/1505) (Süyûtî: 1994, s. 2/629) ve Ebû Abbas el-Kastallânî (öl. 923/1517) (Kastallânî: 1905, s. 1/154) gibi birçok hadisçi mütevâtir haberin kesin bilgi ifade ettiğini kaydetmişlerdir ki bu da İbn Berhan'ın onlardan farklı düşünmediğini göstermektedir.

Öte yandan İbn Berhân, mütevâtir haberi aktaran kişi sayısı konusunda farklı sayıların olduğunu belirterek bu sayının, beş, on iki, yetmiş, üç yüz on üç olduğunu söyleyenler olduğu gibi belli bir sayıyla sınırlandırılmayacağını söyleyenlerin de olduğunu ifade etmiştir (İbn Berhân: 1984, s. 2/147).

Bu bilgilerin yanı sıra İbn Berhân, tevâtür derecesindeki ravîlerle ilgili olarak Yahudilerin, kendi inançlarına göre mütevâtir haberin kesin bilgi ifade etmesi için mütevâtir haberi aktaran râviler arasında kendilerinin (Yahudilerin) de bulunmasını gerektiğini söyledikleri yönünde bir bilgi vermektedir. İbn Berhân bu düşüncenin tutarsız olduğunu belirtmektedir. Şöyle ki Yahudilerden önceki haberlerin, -nakledenler arasında Yahudiler olmamasına rağmen- bilgi ifade ettiği gerçeğinin bunun göstergesi olduğuna dikkat çekmektedir (İbn Berhân: 1984, s. 2/152-153).

2.b. Âhâd Haber

İbn Berhân âhâd haber hakkında dört farklı konuda görüş beyan etmektedir. Birincisi âhâd haberlerin, taabbudî (İbn Berhân: 1984, s. 2/162) konularında aklen referans kabul edilebileceği, ikincisi taabbudî konularda âhâd haberler ile amel edildiği bilgisinin sabit olduğu, üçüncüsü âhâd haberlerin kesin bilgi ifade etmediği ve dördüncüsü haberi âhâdın bir rivayetle desteklenmeden kendisiyle amel edileceğidir (İbn Berhân: 1984, s. 2/ 156, 163, 172, 174.)

2.b.1. Âhâd Haberlerin Tabbudî Konularda Referans Alınması Aklen Caizdir

İbn Berhân âhâd haberlerin taabbudî konularda aklen referans kabul edilebileceğinden söz etmiştir. Fakat Mu'tezilenin bunu kabul etmeyerek âhâd haberlerin aklen delil olarak kabul edilmeyeceği yönünde bir görüş savunduğunu ifade etmiştir. Daha sonra Mu'tezilenin konuyla ilgili muhtelif görüşleri, itirazları ve bunlara karşı reddiyelerini zikretmiştir (İbn Berhân: 1984, s. 2/ 156-157). Biz bir makalenin sınırlarını aşmamak kaydıyla İbn Berhan'ın konuyla ilgili açıklamalarını kısmen "özetle" vereceğiz:

İbn Berhân:

Zannı galib, âhâd haberle amelin maslahat olduğunu doğrulamaktadır. O hâlde âhâd haberle amel etmek caizdir. Âhâd haberin maslahat olarak kabul edilmesi ise âhâd haberle taabbudî konularda amel edilmesini aklen caiz (mümkün) kılmaktadır. Mümkün olmayan yönlerin hiçbiri bu meselede bulunmamaktadır. Yani âhâd haberle amel edilmesi meselesinde iki zıddın bir arada bulunması, bir sayının ikiden fazla olması ve maslahata aykırılık gibi sonuçlar bulunmadığı için âhâd haberle amel edilmesi caiz olmaktadır (İbn Berhân: 1984, s. 2/ 156)

İbn Berhan bu açıklamasında âhâd haberle amel etmenin maslahat olması nedeniyle aklen bu haberle amel edilebileceğini düşünmekte ve bunda aklen herhangi bir aykırılığın olmadığına dikkat çekmektedir.

Mu'tezilenin Buna İtirazı:

Âhâd haberin sahih olduğunun kesin olmamasından dolayı yalan olması mümkündür. Buna göre âhâd haberin doğru olması (ihtimali) kendisiyle amel edilmesinde maslahatı gerektirirken, aksi durum ise fesadı gerektirmektedir. Öyleyse bir şeyde kubhun mümkün olması o şeyin kullanılmasını caiz kılmaz. Ayrıca şeriat kabih olan bir şeyle de varid olmamaktadır (İbn Berhân: 1984, s. 2/ 157).

İbn Berhân, Mu'tezilenin âhâd haberin kizb/yalan olma ihtimalini taşıdığını düşünerek âhâd haber ile amel etmenin fesadı gerektirdiğini düşündüklerini dolayısıyla âhâd haberi reddettiklerini söylemektedir. Ancak İbn Berhân bu itiraza cevaben şöyle bir savunma yapmaktadır:

İbn Berhân:

Bu durumun âhâd haberin fesadı gerektirdiğini kabul etmiyoruz. Çünkü şerî delilin bir eylem ile amel edilmesine yönelik yaptığı emir, söz konusu amelde bir maslahatın olduğunu göstermektedir. Ayrıca zannı galib de (âhâd haberde) maslahatın bulunduğu hususunda bir alamet niteliğindedir. Dolayısıyla şâriin, zannı galibin maslahat kabul ettiği şeyi maslahat sayması muhal değildir (İbn Berhân: 1984, s. 2/ 158).

Öte yandan ölüm riskinin bulunduğu durumlarda, biz, akıl sahibi kişilerin yolda yürümelerini, deniz seyahati yapmalarını ve tehlikeli şeylere girişmelerini kötümsemiyoruz. (Yani bu fiilleri yaparken ölme ihtimalimiz olmasına rağmen yine bu eylemlerde bulunuyoruz.) Öyleyse dünyevi işlerdeki maslahatı kötümsemediğimiz gibi dini işlerdeki maslahatı da kötümsemeyiz. (...) (İbn Berhân: 1984, s. 2/ 158).

Yine İbn Berhân'a göre Hz. Peygamber'den (s.a.v.) bir haber nakleden kişinin doğru söyleyen biri olması caizdir. Bu haberle amel etmenin terk edilmesinin caiz olmasıyla birlikte bunda bir tehlike bulunmaktadır. Akıl ise bu tehlikeden korunmayı gerekmektedir. Nitekim bir kişi bize bir yolun korkulu/riskli olacağını veya bir yiyeceğin zehirli olduğunu haber vermiş olsa, aklın bir gereği olarak bizlerin bundan sakınması vacip olur (İbn Berhân: 1984, s. 2/ 163-164).

Görüldüğü üzere İbn Berhân âhâd haberin taabbudî konularda aklen referans kabul edilmesinde ve kendisiyle amel edilmesinde bir sakınca görmemektedir. Akıl açısından âhâd haberle amel edilmesinde bir maslahat olduğunu düşünerek İslam dini açısından bu tür rivâyetlerin dikkate alınması gerektiğini savunmaktadır. Bu görüşe karşı olan Mu'tezilenin kubuh eksenli bazı ihtimallere istinaden âhâd haber yaklaşımının hatalı olduğunu düşündüğünü belirtmektedir. İbn Berhân da bazı ihtimaller nedeniyle zannı galibin oluşturduğu kanaate aykırı davranmanın yerinde olmadığını ifade etmektedir.

Öte yandan İbn Berhân'ın Mu'tezile vb. fırkalara verdiği cevap ve itirazlardan, İbn Berhân'ın âhâd haber ile sadece ferî fıkıh -namaz oruç, vb. gibi- konularda amel edilebileceği ancak itikadî konularda kesin bilgi ifade etmediği için amel edilemeyeceği yönünde bir görüşe sahip olduğu anlaşılmaktadır (İbn Berhân: 1984, s. 2/ 161-162).

Halbuki bu yaklaşımın çok da yerinde olmadığı görülmektedir. Çünkü âhâd haberin dikkate alınması hususunda ameli ve itikadi şeklinde bir ayırma gidilmemiştir. Örneğin Tevbe suresinin 122. âyetinde *"Müminlerin hepsinin toptan sefere çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminde bir grup dinde (dinî ilimlerde) geniş bilgi elde etmek ve kavimleri (savaşta) döndüklerinde onları ikaz etmek için geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar."* (Kurân- Kerîm Meali, Tevbe: 2015, 9/122). buyrulmakta ve savaşa gidenleri döndüklerinde uyarmak için bir grubun bulunması gerektiği ve bu grubun -ki bunun sayısı âhâd haberin nakleden sayıyı da kapsar- vereceği bilginin dikkate alınması gereken nitelikte olduğu anlaşılmaktadır.

Yine Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dönemin imparator ve emirlerine elçiler aracılığıyla gönderdiği mektupların inanç nitelikli bilgiler içerdiği bilinmektedir (Buhârî: Cihâd, 100-101) Bu ve buna benzer bilgilerden âhâd haberlerin -ameli olsun itikadi olsun- ifade ettiği bilginin referans alınması gereken naslardan olduğu ve bu rivâyetlerle amel edilmesinin gerekli olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Görüldüğü üzere savaşta dönenlere verilecek haberin ameli veya itikadi olması şeklinde bir ayırma gidilmediği anlaşılmaktadır. Aslında mütevâtir-âhâd, katilik ve zannîlik gibi kavramlar ne Hz. Peygamber (s.a.v) döneminde ne de Hz. Peygamber'den (s.a.v) sonra sahâbîler arasında

yoktu. Bu tartışmanın hicrî 1. asırdan sonra Mu'tezile tarafından ortaya atıldığı bilinmekte (İbn Hazm: 1983, s. 1/113) ve bu görüşün tarihi seyir içinde bazı fakih ve kelamcılar üzerinde âhâd haber konusunda etkili olduğu tahmin edilmektedir. Ama pratiğe bakıldığında ameli ve itikadi konularda âhâd haberlerin referans alındığı gözlemlenmektedir.

2.b.2. Taabbudî Konularda Âhâd Haberler ile Amel Edilmesiyle İlgili Nakli Deliller

İbn Berhân âhâd haber ile aklen amel edilmesinde bir sakınca görmemekle birlikte nakli deliller açısından da amel edilmesinde bir sakınca olmadığını -ismini vermediği âlimlerden naklen ifade etmektedir. İbn Berhân'ın naklen aktardığı ve benimsediği delilleri şöyle sıralayabiliriz: (İbn Berhân: 1984, s. 2/ 165-172)

- *"Müminlerin hepsinin toptan sefere çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminde bir grup dinde (dinî ilimlerde) geniş bilgi elde etmek ve kavimleri (savaşta) döndüklerinde onları ikaz etmek için geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar."*(Tevbe: 9/122)

Âyet-i kerîme de geçen grup az sayıda olan bir topluluk manasına gelmektedir. Şayet kendilerine dini konularda haber verilen kimselere bu grup tarafından verilen haber ile amel etmeleri vacip olmasaydı verilen haberin/uyarının bir faydası olmazdı. O halde küçük bir grup tarafından verilen haberin kabulü vaciptir (İbn Berhân: 1984, s. 2/ 165).

- *"Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et."* (Mâide: 5/67).

Hz. Peygamber (s.a.v.) birçok melik ve emire Allah'a (c.c.) inanmayı ve kendisine tabi olmayı tebliğ etmiştir. Nitekim Kayser'e, Kisra'ya ve birçok Yemen kabilesine bir-iki kişi aracılığıyla tebliğde bulunmuştur. Şayet davet edilen bu kimselere icabet -bu surette- vacip olmasaydı Hz. Peygamber'in (s.a.v.) uyarma/ınzar görevini yerine getirmemiş olması gerekirdi. (Bu da mümkün değildir.) (İbn Berhân: 1984, s. 2/ 167-168).

-Âhâd haberle amel edilmesinde sahâbîlerin icmaı vardır. Zira Hz. Ebû Bekir (öl. 13/634), ninenin mirastan altıda bir (6/1) pay alması gerektiği hususunda Muğîre b. Şube'nin (öl. 50/670) haber verdiği hadis ile amel etmiştir. Hz. Ömer (öl. 23/644), Mecusilerden cizye alınması hususunda Abdurrahman b. Avf'ın (öl. 32/652) hadisi ile amel etmiştir. Yine Hz. Ömer, cenin için diyet gerekli olduğuyula ilgili olarak Hamel b. Mâlik'in naklettiği hadis ile ve muhtelif konularda Hz. Aişe (öl. 58/678) ve Ebû Musa el-Eşarî'nin (öl. 42/662) rivâyet ettikleri hadisler ile amel etmiştir (İbn Berhân: 1984, s. 2/ 168-170).

İbn Berhân hem âyetleri hem de sahâbîlerin âhâd derecesindeki hadisleri dikkate aldıklarını belirterek esasen âhâd haberin, hem Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde hem de Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sonraki dönemde referans kabul edildiğine işaret etmektedir.

2.b.3. Âhâd Haberlerin Kesin Bilgi İfade Etmediği

İbn Berhân âhâd haberin (kesin) bilgi ifade etmediğini ancak ashâb-ı hadisten bazı kimselerin böyle düşünmeyerek Buhârî ve Müslim'in rivâyet ettikleri (âhâd) hadislerin kesinlikle sahih olduklarını söylediklerini ifade etmektedir. İbn Berhân bu görüşe katılmadığını beyan ederek bu rivâyetlerin kesin bilgi ifade ettiğinin kabul edilmesi durumunda mütevâtir haberde olduğu gibi herkes için aynı bilgiyi ifade etmesi gerekeceğini ancak meselenin böyle olmadığını belirtmektedir (İbn Berhân: 1984, s. 2/ 174).

İbn Berhân devamla Buhari ve Müslim'in hatadan masum olmadıklarını, bazı kimseler tarafından tenkit edildiklerini, onların her birinin naklettikleri rivâyetler konusunda tek bir şahit mesabesinde olduklarını, tek bir şahidin verdiği bilginin ise sıhhat bakımından kesin olmasının mümkün olmadığını belirtmekte ve ümmetin bu iki kitabı kabul etmesinin, söz konusu eserlerin içerdiği rivâyetlerin kesin bilgi ifade etmesini gerektirmediğini söylemektedir (İbn Berhân: 1984, s. 2/ 168-170). İbn Berhân'ın bu yaklaşımı önemli hadis âlimlerinden olan ve kendisi gibi Şâfî fakîhi olan İmam Nevevî'nin dikkatini çekmiştir. Şöyle ki Nevevî, İbn Berhân'ın bu yaklaşımını aşırı ve mübalağalı bir inkâr olarak değerlendirerek İbn Berhân'ı bu yaklaşımdan dolayı eleştirmektedir. (Nevevî: 1929, s. 1/20)

İbn Berhân'ın bu iddiası teknik anlamda makul görünse de iddianın arka planında yine mütevâtir-âhâd haber ekseninde yapılan tartışmaların bulunduğu anlaşılmaktadır. Halbuki ashâb-ı hadisten tarafından sahih kabul edilen tüm âhâd haberlerin, bir bilgi ifade ettiği ve bu bilgi doğrultusunda amel edilmesinin mümkün olduğu görüşü savunulmaktadır (Nevevî: 1929, s. 1/20). Dolayısıyla aynı yaklaşım Buhârî ve Müslim rivâyetleri için de söz konusudur. Buhârî ve Müslim rivâyetlerine ayrı bir önem verilmesinin nedeni ise söz konusu eserlerde geçen rivâyetlerin diğer hadis kitaplarında geçen rivâyetlere göre sıhhat bakımından daha kuvvetli olmasıdır. Yoksa Nevevî'nin de belirttiği gibi diğer âhâd haberlerde olduğu gibi Buhârî ve Müslim'in rivâyetleri de zan bildirir. Aralarındaki fark ise Buhârî ve Müslim rivâyetlerinin (ümmetin kabulü sebebiyle) herhangi bir araştırmaya ihtiyaç duyulmadan bu rivâyetlerle amel edilmesidir (Nevevî: 1929, s. 18/30).

Ayrıca rivâyetlerin zannî ve katî/zaruri olma yönüne de değinen ashâb-ı hadisin (İbn Hacer: 1984, s. 1/327) bu ayrımı dikkate almadan rivâyetin sahih olması şartıyla tüm rivâyetlerle amel

ettikleri bilinen bir gerçektir. Zaten mevzu, önceden beri süregelen tartışmalardan bağımsız bir yaklaşımla tahlil edildiğinde farklı bir değerlendirmeye gerek olmadığı da kolaylıkla anlaşılacaktır. Netice itibariyle sahih olması durumunda bir rivâyet ile amel edilmesinde herhangi bir sakıncanın olmadığı izahtan varestedir.

2.b.4. Âhâd Haberinin Desteklenmeden Kendisiyle Amel Edilmesinin Vacip Olduğu

İbn Berhân, âhâd haberle amel edilmesinin vacip olması için âhâd haberin ikinci bir râvi ile desteklenmesine gerek olmadığını söylemektedir. Fakat İbn Berhân, Ebû Ali Cübbâî'nin (öl. 303/916) bundan farklı düşündüğünü ve (her tabakadan) Rasûlullah'a (s.a.v.) ulaşınca kadar iki ravînin bulunması şartını aradığını söyler (İbn Berhân: 1984, s. 2/ 174-175).

İbn Berhân bu görüşünde sahabe icmasını esas aldıklarını belirtir. Şöyle ki İbn Berhân, sahâbîlerin âdil bir ravînin naklettiği haber ile amel ettiklerini delil olarak kabul etmektedir. İbn Berhân senedde iki kişi olsa bile yine haberin bilgi değil zan ifade edeceğini, dolayısıyla buna gerek olmadığını belirterek Ebû Ali Cübbâî'nin bu yaklaşımını reddetmektedir (İbn Berhân: 1984, s. 2/ 174-175).

Ebû Ali Cübbâî ise bir kişi bir konuda haber verdiğinde aslında Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer gibi sahâbîlerin de başka bir ravînin desteğini talep ettiklerini ve rivâyetin de şahitlik gibi olduğunu söyleyerek kendi yaklaşımını savunmuştur (İbn Berhân: 1984, s. 2/175-177).

İbn Berhân bu iddiaya karşı sahâbîlerin -tek ravîden haber kabul etmeleriyle birlikte- başka ravîleri talep etmesinin, âhâd haberin kabul edilmesinde bir şart olarak görmediklerini, bunu ihtiyat amacıyla yaptıklarını ve rivâyetin mahiyet itibariyle şahitlikten farklı olduğunu söyleyerek Ebû Ali'nin bu referansını reddetmiştir (İbn Berhân: 1984, s. 2/ 176-177).

İbn Berhân, ravî sayısının artması durumunda âhâd haberin ifade ettiği bilgi değerinde bir farklılığın olmayacağını ve âhâd haberin her hâlükârda zan ifade ettiğini düşündüğünden, âhâd haberi kabul etmede rivâyeti aktaran ravîyi destekleyen başka bir ravî olmasına gerek olmadığını söylemiştir. Ayrıca İbn Berhân bir bilgiyi aktarmak ile bir olayın sübutuna ve seyirinin keyfiyetine dair şahitliğin gerekmesi arasında bir farkın olduğunu söylemiştir. İbn Berhân'ın, neticede elde edilen bilginin niteliğinin değişmemesi ve ortak vasfı bulunmayan iki farklı şeyin (âhâd haber ve şahitlik) mukâyese edilmesinin doğru olmaması sebebiyle daha isabetli bir görüşe sahip olduğu görünmektedir.

SONUÇ

Ebü'l-Feth İbn Berhân'ın mütevâtir-âhâd yaklaşımı isimli çalışmamızdan elde ettiğimiz sonuçlar şunlardır:

1. İbn Berhân fikhî mezhep açısından Şâfiî, itikâdî mezhep açısından ise Eş'âri'dir.
2. İbn Berhân, mütevâtir haberin kesin bilgi ifade ettiğini ve bu görüşü kabul etmeyen Sümenîyye ve Sûfestâiyye gibi batıl düşünce ekollerini eleştirdiği gözlemlenmektedir. Bu bilgilerden yola çıkarak İbn Berhân'ın, müevâtir haberi, Ehl-i Sünnet ekolünün dışındaki akımlara hatta Müslüman olmayan kitlelere karşı tavizsiz bir yaklaşımla savunduğu ve çok yönlü bir fakih olduğu söylenebilir.
3. İbn Berhân, mütevâtir haberin zaruri bilgi ifade ettiği hususunda Ebû Bekir İbn Arabî (öl. 543/1148), Süyûtî (öl. 911/1505) Ebû Abbas el-Kastallânî (öl. 923/1517) gibi ehli hadis diyebileceğimiz âlimlerden farklı düşünmediği görülmektedir.
4. İbn Berhân, âhâd haberlerin, taabbudî (fikhın ferî konuları) konularda aklen referans kabul edilmesinin mümkün olduğunu ve taabbudî konularda âhâd haberler ile amel edildiğinin nakli delillere dayandığını söylemektedir. Bu durum İbn Berhân'ın, âhâd haberi hem rasyonel hem de nakli bilgiler açısından ispatlama gayreti içinde olduğunu göstermektedir.
5. İbn Berhân, âhâd haberlerin kesin bilgi ifade etmediği görüşünü savunmaktadır. Ayrıca İbn Berhân, farklı tariklerle desteklenmeyen âhâd haberle bile amel edilebileceğini belirterek, kesin bilgi ifade etmeyen bilgilerin de dini açıdan delil olma niteliğini taşıdığına dikkat çekmektedir.
6. İbn Berhân'ın, âhâd haberlerin ameli konularda dikkate alınmasının gerekli olduğu görüşünü savunmakla birlikte itikâdî konularda bu kanaate sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Bu da İbn Berhân'ın, âhâd haberleri mutlak bir delil kaynağı olarak kabul etmediğini göstermektedir. Bununla birlikte onun bu yaklaşımının kendisi gibi Şâfiî olan bazı âlimler tarafından eleştirildiği de gözlemlenmektedir.
7. Hadisler, İslam âlimleri tarafından her ne kadar tarihi seyir içerisinde Mütevâtir-âhâd şeklinde kategorize edilmişse de ve İbn Berhân gibi bazı âlimler tarafından âhâd haberlerin zannî bilgi ifade etmesi görüşüne binaen itikâdî konularda delil sayılmayacağı söylene de genel olarak pratikte bu prensibin uygulanmadığı anlaşılmaktadır. Zira âlimler tarafından kabul edilen her prensibin uygulamada dikkate alınması gereken bir zorunluluk olarak görülmediği aşikardır. Dolayısıyla bir rivayetin sahih olması durumunda amel-itikad ayırımına gidilmeden dikkate alınması gerektiği en isabetli yaklaşım olduğu rahatlıkla söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Alkan, A. (2022) İslam Âlimlerine Göre Âhâd Haberinin Hüccet Değeri. *Afyon Kocatepe İslami İlimler Dergisi*, (5/1), 183-203.
- Buhârî, E. A. (1993). *el-Câmiu's-sahîh*. Dâru'l-İbni'l-Kesîr/el-Yemâme.
- Sem'ânî, E. M. (1996). *Fusûlün min kitâbi el-İntisâr li Ashâbi'l-hadîs*. Mektebetü Edvâi'l-Menâr.
- Emiroğlu, İ. (2009). "Sûfestâyye" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. TDV. Yayınları.
- İbn Berhân, A. B. (4984). *el-Vüsûl ilâ'l-usûl*. Mektebetü'l-Meârif.
- İbn Hacer, E. Ş. (1984). *en-Nüket alâ kitâbi İbni's-Salâh*. İmadetü'l-Bahsi'l-İlmî
- İbn Hanbel, E. A. (1999). *Müsned*. Müesse-setü'r-Risâle.
- İbn Hazm, E. A. (1983). *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*. Dâru'l-Âfâki'il-Cedîde.
- Îcî, E. A. (1997). *el-Mevâkif*. Dâru'l-Cîl.
- Kastallânî, E. Ş. (1905). *İrşâdü's-sârî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîrîyye.
- Kur'an-ı Kerîm Meali*, (2015). çev. Hayrettin Karaman vd. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Meâfirî, E. M. (2007). *el-Mesâlik fî Şerhi Muvattai Mâlik*. Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî.
- Mübârekpûrî, E. M. (1984). *Mirâtü'l-mefâtîh şerhu Mişkâti'l-mesâbih*. İdâretü'l-Buhûsi'l-İlmîyye ve'd-Dave ve'l-İftâ.
- Nevevî, M. E. (1929). *el-Minhâc Şerhu'n-Nevevî alâ Müslim alâ Müslim*. el-Matbaatu'l-Mısriyye.
- Ölmez, M. (2021). Eş'Arî ve Şâfiî Usûl Gelenekleri Arasında İbn Berhân. *İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Süyûtî, E. A. (1985). *Tedrîbü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî*. Mektebetü'l-Kevser.
- Zehebî, E. Ş. (1985). *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. Müessesetü'r-Risâle.